

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ СИНЕРГІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЄС

© Станько І. Я., 2016

У статті розглянуто методологічні аспекти дослідження філософсько-правової моделі синергії правових систем України та ЄС. Наведено основні підходи та філософсько-правові ідеї, які отримують застосування при вивченні сутності правових систем. З'ясовано сутність синергії правових систем України та ЄС, наповнюючи інтелектуальними смислами семантику цих правових систем.

Ключові слова: синергія, правова система, природно-правова доктрина, метод, науковий підхід.

І. Я. Станько

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ МОДЕЛИ СИНЕРГИИ ПРАВОВЫХ СИСТЕМ УКРАИНЫ И ЕС

В статье рассматриваются методологические аспекты исследования философско-правовой модели синергии правовых систем Украины и ЕС. Приведены основные подходы и философско-правовые идеи, которые получают применение при изучении сущности правовых систем. Выяснено сущность синергии правовых систем Украины и ЕС, наполняя интеллектуальными смыслами семантику этих правовых систем.

Ключевые слова: синергия, правовая система, естественно-правовая доктрина, метод, научный подход.

I. Ya. Stanko

METHODOLOGICAL BASES IN RESEARCH OF PHILOSOPHICAL AND LEGAL MODEL OF SYNERGY IN LEGAL SYSTEMS OF UKRAINE AND THE EU

In the article the methodological aspects of research philosophical and legal model synergy in legal systems of Ukraine and the EU. The basic approaches and philosophical and legal ideas that are used in the study of the nature of legal systems. The essence of synergy legal systems of Ukraine and the EU, filling intellectual meanings semantics of these legal systems.

Key words: synergy, legal system, natural law doctrine, method, scientific approach.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, що охопили національну правову систему, потребують дослідження філософсько-правових, культурних, ментальних аспектів співіснування правових систем України та ЄС. Важливе значення у дослідженні моделі синергії посідає методологія, що обумовлено сукупністю способів, методів, підходів, які застосовуються як в процесі наукового пізнання, так і в практичній діяльності для досягнення визначеної мети.

Аналіз досліджуваної проблеми. Значні напрацювання методологічних аспектів дослідження співіснування правових систем України та ЄС здійснили Ю. Білас, О. Бигич, Д. Гудима, А. Козловський, С. Максимов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, А. Сапарова, І. Тімуш, А. Хірсін,

С. Шевчук та ін. Однак, комплексного дослідження методологічних основ філософсько-правової моделі синергії національної правової системи та правової системи ЄС ще не проведено.

Метою статті є виявлення та застосування основних наукових підходів та методів у дослідженні філософсько-правової моделі синергії правових систем України та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Дослідження основних альтернатив сучасної методології обґрунтування права свідчить про наявність в межах останньої низки внутрішніх суперечностей, що зумовлюють досить високий ступінь її неоднозначності. Наскільки проблемними залишаються питання “методичної колізійності”, “предметної обмеженості” традиційно сформованих підходів до проектування права у сучасному світі, настільки, здавалося б, спрощено звучить потреба вироблення методології звичайної заміни легізму природно-правовими підходами.

Грунтовніші заглиблення у призначення і вибір методів досягнення концептуалізму щодо функціонування правових систем ЄС і України формуються на основі синергії (одночасно ефективної дії спільнот обох суб’єктів). Однак наш інноваційний конструкт не лише вказує конструктивні пошуки, а глобально і логічно увиразнює предмет дослідження.

Наукові досягнення А. Хірсіна у вивченні аналізу синергії правових систем вибудували новаторську ідею щодо причин та засад формування моделі синергії правових систем. Відтак, враховуючи новітні суспільно-політичні реалії та тенденції структурної динаміки сучасного світу, вчений оптимізує концептуальні засади оптимізації методологічних моделей обґрунтування права. Ключовою характеристикою таких засад є орієнтація на перехід від парадигми легітимації на основі узагальнення результатів виявлення попередньо сформованої особистої волі суб’єктів правотворчого процесу до парадигми вираженого дискурсивного формування спільної волі з урахуванням об’єктивних умов функціонування та ступеня “мультивекторності сучасного права” [1, с. 6].

Умовою фундаментально сформованих теорією і практикою філософії права є “воля суб’єктів” щодо взаємодії в рамках міжнародно-правових взаємин з метою творення стосунків “спільної волі”. Такими засобами постають “моральні основи права”, а їх, з позицій дослідника, треба розуміти не як якісь абсолютні та сталі величини, а як “нормативні мірила гуманності”, що конститууються у процесі комунікативного єднання людства та еволюціонують разом зі зміною форм і масштабів даної комунікації. Таким чином дослідник логічно підводить до висновку про те, що аксіологічні засади є способами коригування і доповнення “раціоналістичних моделей обґрунтування права” [1, с. 11].

Розкриваючи сутність методології наукового пізнання, закономірно спертися на основні функції, які визначають вагомі напрями її дії:

– методологія виконує інформаційну функцію, яка сприяє отриманню всебічної інформації та введенню нової інформації до фонду теорії науки із предмета дослідження, а також уточненню, систематизації та збагаченню наукових термінів і понять; створює систему наукової інформації, що зосереджується на фактах та логічно-аналітичних інструментах наукового пізнання;

– методологія визначальним чином окреслює способи здобуття наукових знань про об’єкт дослідження, а також шляхи досягнення науково-дослідницької мети [2, с. 25]. Такою є, на нашу думку, найпростіша дескрипція (опис), де названі лише поверхові методологічні дії.

Можна вважати, що на основі принципу методологічного плюралізму спричинилися до подолання методологічного монізму в правознавстві радянської епохи. Так само як і слушно зауважено, що методологія до певної міри втратила свою уніфікаційно-логістичну функцію.

Сьогодні, розглядаючи конкурентні підходи, методи та процедури наукового пізнання, заперечений метод діалектичного матеріалізму, який використовувався у наукових пошуках ще радянського права. Він, по суті, нівелює різницю між поняттями “методологія” та “метод”. Використання лише методів при науковому пошуку не здатне забезпечити та відобразити увесь

процес духовного освоєння природної і соціальної реальності, побачити дійсний потенціал різноманітних форм пізнання та організації змісту наших знань у реальному дослідницькому процесі [3, с. 27].

У вивіренні сутності правових систем ЄС та України в їхньому взаємозв'язку актуальним стає *цивілізаційний підхід*, який дає змогу встановити правові елементи через призму розмаїття наукових позицій представників різних правових систем та правових культур. Він сприяє виявленню особливостей національної правової системи у площині функціонування принципів та норм права, вказуючи на унікальність правової системи України й одночасно наголошуючи на недоліках та відмінностях, спричинених особливостями суспільної правосвідомості, проблемах правозастосування та реалізації права.

Антропологічний підхід до права допомагає оцінити правову реальність та місце людини в ній. Український правник С. Максимов слушно зауважив, що феномен права найтісніше пов'язаний з людиною, змістом її буття та сутністю. Цей зв'язок полягає в тому, що право складається з системи правил, робить нормальне життя людини можливим, тоді як факти людської природи роблять такі правила необхідними [4, с. 210–211]. Право наповнює життям людське існування, збагачує духовністю, перетворюючи його з біологічного в соціокультурний вимір. Природа людського буття вимагає гармонійного, комфортного співіснування, що обумовлене різноманітними суспільними відносинами. Право надає можливість людині обирати те правило поведінки у взаємовідносинах з іншими для гармонізації стосунків та адаптації в соціальному просторі, що є неможливим без принципів та норм права.

Незаперечним для теоретичного обговорення постає теорія Ю. Оборотова у плані досягнення ефективної правової політики в Україні. Автор ще з десятирок років тому заявив про потребу розроблення концепції, яка б визначала можливість використання зарубіжних правових норм, інститутів, принципів і цінностей у нашій правовій реальності. В авторській інтерпретації не може визначення меж вітчизняного правового розвитку за наступними напрямками: 1) збереження й удосконалення власної правової спадщини; 2) уніфікація національного права під впливом міжнародного права; 3) уніфікація національного права під впливом інтегративного права ЄС; 4) використання правових досягнень інших аналогічних систем євразійської правової сім'ї; 5) використання здобутків правових систем інших народів світу [5, с. 121].

Дискурсивним у дослідника на той час склалося його бачення належності національної правової системи до євразійської правової сім'ї, хоча і в тісній взаємодії з міжнародним та інтегративним правом, у діалозі з іншими правовими культурами [5, с. 121].

У всьому розмаїтті методологічних концепцій є конкурентні, цілком протилежні світоглядні ідеї для розвитку наукової методології. Як зауважено, багато підходів, методів і засобів у ролі пізнавальних інструментів – неоднакові, і це, звичайно, закономірно, оскільки шлях до істини є не простим.

Проте встановлено, що об'єднує “методологічну ситуацію” у вітчизняній науці на противагу різноспрямованим опозиціям. Професор П. Рабінович вказує на перехідність періодів – від колишнього Союзу – до суверенітету України, на які вплинули колишні уніфікації “єдино дозволеної”, “одержавленої методології”.

Сучасний етап методологіювання дослідник називає “демополізацією” або “роздержавленням методології”. У ньому він бачить позитив: плідність процесу, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути предмет дослідження [6, с. 137–138].

Застосування антропологічного підходу до права та втілення людиноцентричних ідей стали предметом наукових досліджень вчених. Відтак, Д. Гудима акцентує на необхідності застосування “людського чинника” в процесі гуманізації правотворчої, правозастосовної, правотлумачної та правореалізуючої діяльності [7, с. 124].

У дослідженні правових систем, принципів права, норм права, їх співвідношення через “людиноцентризм” можна оцінити втілення духовного досвіду людства, – розкрити їх гуманістичний вимір. Без зв’язку із людським буттям і принципи права, і норми постають абстрактними формами, які можна наповнити довільним змістом, що засвідчила правотворчість і практика легізму.

Процес наближення національної правової системи України до засад людиномірності права перебуває на етапі зародження, і носить переважно декларативний характер. Надмірність впливу державного примусу перетворює людину в об’єкта примусу та велінь. Сьогодні важливо повернути правову систему обличчям до людини [8], наповнюючи її ідеями реального, а не декларативного гуманізму, свободи і справедливості.

Аксіологічно, зосереджуючись на висвітленні місця та ролі цінностей у праві, підтверджуємо їхню значимість для людини в праві. Досліджуючи поняття, основні риси, спосіб аксіологічного потенціалу наукового знання, М. Марчук констатував, що знання займає значне місце в аксіосфері культури, проте у результаті ціннісного самовизначення науки виникла дихотомія “когнітивне-ціннісне”, що призвела до поляризації “двох культур”. Нова методологічна парадигма покликана реабілітувати гуманістичні цінності й оздоровити сцієнтистський спотворений образ природничо-наукового знання” [9, с. 8]. Тобто у нашій проблематиці знання суб’єктів права спричинять збереження і примноження цінностей, які збагачуватимуть інтелектуальну вартісність правових систем світового співтовариства.

Цінності в праві представлені різними утвореннями, і ними можуть виступати як матеріальні, так і духовні ідеальні утворення: норми, ідеали, правові інститути, процедури, ідеологія тощо. “Особливо важливими правовими цінностями, що є високими ідеалами, мають статус принципів права, вважаються: свобода, справедливість, рівність, гуманізм, безпека, добро, істина”, – наголошує В. Братасюк [10, с. 22]. Критерієм цінності права є конкретний, живий індивід – особистість, що розвивається та самостверджується, в умовах конкретного часу та культури [11]. В. Бігун більш конкретно розглядає питання цінностей у праві, зазначаючи, що право, будучи вираженням соціально організованої форми, дія якої забезпечує відтворення правових станів правовими засобами, надає людині можливість вільного розвитку. У співвідношенні людини і права простежується гуманістична природа права [12, с. 17], яку на етапі трансляції з урахуванням аксіологом можна вибудувати досконалу європейську модель правової системи України.

Ціннісний аспект органічно властивий правовим системам та таким елементам права, як принципи та норми, про що не раз зазначалося. Поступова імплементація ідей західноєвропейської правової культури сприяла розвитку аксіологічних засад.

Дослідницькі аксіологічні ідеї в правовій системі ЄС В. Колісніченка розкривають цінність засад природно-правової доктрини в контексті загальних принципів права, які названі автором мегапринципами. Їхня роль обумовлена гуманістичним виміром, спрямуванням на людиноцентричність. До них належать такі принципи, як: принципи рівності, свободи, демократії, справедливості, правової держави, поваги до прав людини та основних свобод та ін. [13, с. 8].

Важливість сутнісної природи ціннісного світобачення, пояснюється крізь призму особливого типу світоглядної орієнтації людини, уявлення, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеали, моральність, красу, добро [14, с. 10]. Безумовно, аксіологічний концепт відтворює правову систему ЄС як особливу форму високого культурного рівня. Втілення основних ідей західноєвропейської правової традиції в правову систему ЄС сприяли утвердженню основної їх цінності – прав людини, що співвідноситься із ідеєю національного права.

Узагальнення розвитку правової системи, її сутнісних характеристик, віддзеркалює *поліметодологічний підхід*, який забезпечує комплексний та глибинний аналіз цього складного феномена. На противагу позитивістському трактуванню, який створив образ правової системи як схематичного, абстрактного, відірваного від ідей людського буття, поліметодологічний підхід

покликаний подолати цей схематизм та абстрактність, наблизити правову систему та її складові до живого життя, зробити його засобом практичного використання [15, с. 19].

У контексті поліметодологічного бачення необхідною складовою розкриття проблеми права стали природно-правовий та позитивістський доктринальні підходи. Нині існує необхідність пришвидшеного відходу від позитивістського трактування правових явищ, оскільки він несе в собі небезпеку “втрати цілісності та повноти розуміння безкрайньої соціально-психологічної феноменології” [16, с. 33]. Позитивістський формат дослідження права підштовхує багатозмістовну духовну дійсність людського буття до типових, повторюваних, засхематизованих дій, що формуються у вигляді закону, і значною мірою унеможлиблює розвиток та функціонування людини в праві як істоти соціально-психологічної та духовно-культурної.

У цьому аспекті сучасному українському суспільству потрібно відходити від закоренілих нормативістських ідей, що працюють лише схематично і не відображають живої природи правового життя [17, с. 44]. Як слушно стверджують українські науковці, лише природно-правова доктрина дає можливість побачити багатогранність та глибину правових феноменів, адекватно відобразити антропологічну складову права.

Дослідження синергетики правових систем не оминає аспекту співвідношення сутності принципів та норм права, використовуючи *метод герменевтики*.

У трактуванні Ю. Оборотова, герменевтичний метод у правознавстві дає змогу пов'язати проблематику інтерпретації права зі специфікою буття вітчизняної правової культури [18, с. 6]. Завдяки цьому філософсько-правовому методу маємо змогу дослідити смислові характеристики нормативно-правової бази та таких основних правових понять, як “правова система”, “принципи права”, “норми права”, “норми закону” тощо й побачити їх у світлі різних типів праворозуміння та концепцій. Через призму правової герменевтики можна оцінити нове тлумачення права, долаючи проблему ототожнення права та закону, відходу від букви закону і переходу до “духу права”, розглянути право не як конкретизацію прийнятих законодавчою владою нормативних положень, а як виявлення суспільно-інтерактивних витоків “самостворення” правової належності [19, с. 117].

На питання як пізнати смислотворчі цінності правової системи ЄС дає відповідь професор Н. Оніщенко, яка доповнює і поглиблює методи пізнання права: “використання системного методу в юридичній науці зумовлене загальною потребою аналізу й узагальнення складних соціально-правових явищ і передбачає урахування особливостей не тільки самого предмета дослідження, а й цілої низки суміжних понять” [20, с. 46–50]. Таким для синергізму (співдружньої дії в одному напрямі) двох правових систем стає виправданим зауваженням як найдоцільніший спосіб аналізування сумісних понять.

Використання системного методу розкриває можливості вивчення властивостей та структури, правової природи та функцій явищ, об'єктів загалом. Значимість системного підходу полягає в дослідженні предмету комплексно, в цілісному баченні. Застосування системного підходу дає змогу здійснювати рух думки від загального до одиничного, від цілісного до конкретного, від складного до простого.

У контексті *спеціально-правових методів* О. Бигич виходить на рівень порівняльно-правового аналізу як ефективного засобу дослідження державно-правових явищ та процесів, визнаючи його природу через призму: а) історико-порівняльного підходу (зумовлений великою кількістю різноманітних народностей із власними звичаями, традиціями, що створили умови взаємовпливу і запозичення та визначили необхідність їх порівняльного дослідження); б) соціологічного напрямку порівняльних досліджень, у процесі яких залучають соціологічні аспекти права, аналізують соціально-правову практику, яка, в свою чергу, надає можливість розкрити сутність процесів виникнення та розвитку права, виявити здатність громадянського суспільства сформулювати свої правові ідеї тощо; в) порівняльного вивчення іноземного правового досвіду, результати якого дають цінну інформацію, котру законодавці враховують при створенні власних законів [21, с. 8]. На думку

Т. Фулей, особливо великого значення набувають результати порівняльно-правових досліджень у випадках екстраполяції певних правових інститутів, принципів та норм права чи способів правового регулювання з правової системи однієї держави в правову систему іншої держави [22, с. 38]. У нашому випадку зіставлення дає можливість збагатити правову систему України здобутками права ЄС.

Не менш важливе значення для правової системи має *культурно-правовий метод*. Вивчення природи правової системи, і національної, і Європейського Союзу потребує врахування різноспрямованих культурних, духовних, ментальних особливостей, соціальних та інших чинників. Крізь призму культурно-правового підходу віддзеркалюється особливий характер права Європейського Союзу, яке за своєю природою є складним та багатограним явищем, що утворилося внаслідок інтеграції правових систем європейських держав в європейський правовий простір на основі загальноновизнаних європейських стандартів, в яких правова система ЄС постала як новий тип загальноєвропейської правової системи.

В аналізі змісту та смислу позитивного права, уникнути якого нам не вдасться, як і в його структурній характеристиці: джерелах, способах систематизації нормативного матеріалу, правилах юридичної техніки тощо, без чого дослідження системи права та її елементів взагалі неможливі [22, с. 38], звернімо увагу на виправданість використання *формально-юридичного підходу*. Важливе значення формально-догматичний метод має при з'ясуванні сутності правового закону, виявленні зв'язку між такими правовими категоріями, як норми права та норми закону. Разом з тим, формально-догматичний метод тісно пов'язаний із логічними прийомами аналізу, індукції та дедукції, без яких синергія правових систем не набуває належного аргументування та переконливості.

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що предмет наукового дослідження, зберігаючи мету: “кондиціонування” ідей комплексно, через органічне поєднання загальнонаукових, філософських та спеціально-юридичних методів у пізнанні філософсько-правової характеристики синергії викристалізовує той важливий методологічний еквівалент, який наповнює інтелектуальними смислами семантику тих правових систем, які вступають між собою у плідну взаємодію.

1. Хірсін А. *Обґрунтування права в умовах структурних трансформацій сучасного світу: ревізії класичної методології [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 "Філософія права" / Хірсін А. В.; М-во внутр. справ України. – К., 2014. – 32 с.*
2. *Філософія уголовного права / [сост., ред. и вступ. стаття проф. Ю. Голика]. – СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. – 348 с.*
3. Максимов С. И. *Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.*
4. Оборотов Ю. *Традиції та інновації у правовому розвитку // Психологія і суспільство. – 2016. – Т. 3. – С. 210-213.*
5. *Філософія права: навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ П.М. Рабінович. – Львів: Галицький друкар, 2014. – ч. 1–2.: Філософія права як наука. Гносеологія права. – 232 с.*
6. Гудима Д. *Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки / Д. Гудима // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 122–124.*
7. Братасюк М. *Право як втілення метасоціальної та соціокультурної сутності людини. Гуманістичний вимір у праві / М. Братасюк // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮІ ТАНГ. – Вип. 3. – Тернопіль, 2001. – С. 6–18.*
8. Марчук М. *Аксіологічний потенціал наукового знання: поняття, структура, спосіб актуалізації: автореф. на здобуття наукового ступеня д. ф. н. – 09.00.09 – "Філософія науки" / М. Марчук. – К., 2003. – 23 с.*
9. Братасюк В. М. *Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї): дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 190 с.*
10. Брюггер В. *Відображення людини у концепції прав людини / В. Брюггер // Людина і політика. –*

2003. №1. – С. 54–69. 11. Бігун В. Людина в праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема / В. Бігун // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 126–128. 12. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. “теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / В. В. Колесніченко. – Одеса, 2010. – 22 с. 13. Карпенко І. П. Трансформація загальнолюдських цінностей в інформаційному суспільстві: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / І. П. Карпенко. – К., 2004. – 17 с. 14. Братасюк М. Г. Сучасні тенденції розвитку методології дослідження правової системи України / Сучасні проблеми правової системи України. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції / ред кол. Шемшученко Ю. С, Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Левківська Г. П., Короленко М. П., Дей М. О., Тростюк З. А., Бевз С. І. – К.: Вид-во Ліра-К, 2012. – 514 с. 15. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Інституту соціальної і політичної психології НАПН України; Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 100 с. 16. Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики / М. Г. Патей – Братасюк, В. Д. Гвоздик, О. Г. Мурашин та ін.; за заг. ред. М. Г. Патей – Братасюк: монографія. – К.: Видавництво Європейського університету, 2010. – 536 с. 17. Оборотов Ю. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти: автореф. десерт. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” – Одеса, 2003. – 14 с. 18. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право: монографія. – К.: Атіка, 2009. – 284 с. 19. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. – К.: Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 350 с. 20. Бигич О. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / О. Л. Бигич. – Київ, 2002. – 15 с. 21. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. “теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / Т. І. Фулей. – Київ, 2003. – 20 с.

REFERENCES

1. Khirsin A. *Obhruntuvannya prava v umovakh strukturnykh transformatsiy suchasnoho svitu: reviziyi klasychnoyi metodolohiyi. Avtoreferat dys. d-ra yuryd. nauk : 12.00.12 "Filosofiya prava"* [Justification law in structural transformations of the modern world: revision of classical methodology]. Kyiv, 2014. 32 p. 2. *Fylosofiyya uholovnoho prava. Vstup. statya prof. Yu. Holyka* [Philosophy of criminal law]. M., 2004. – 348 p. 3. *Maksymov S. Y. Pravovaya realnost: opyt fylosofskoho osmyslenyya: Monohrafiya* [Legal reality: experience of philosophical comprehension: Monography]. – Kharkov, 2002. – 328 p. 4. *Oborotov Yu. Tradytsiyi ta innovatsiyi u pravovomu rozvytku* [Tradition and innovation in legal development]. *Psykhohohiya i suspil'stvo*, 2016, vol.3, pp. 210-213. 5. *Rabinovych P.M. Filosofiya prava* [Philosophy of law]. Lviv, 2014, ch.1-2, 232 p. 6. *Hudyma D. Filofofsko-antropolohichnyy pidkhid – metodolohichnyy fundament suchasnoyi yurydychnoyi nauky* [Philosophical-anthropological approach – methodological foundation of modern legal science]. *Problemy filosofiyy prava*, 2003, vol. 1. – pp. 122–124. 7. *Bratasyuk M. Pravo yak vtilyennya metasotsial'noyi ta sotsiokul'turnoyi sutnosti lyudyny. Humanistychnyy vymir u pravi* [The right goal as the embodiment of social and socio-cultural nature of man. The humanistic dimension of the right]. *Study 3 Naukovyy zbirnyk YuI TANH. Aktualni problemy pravoznavstva* [Actual problems of jurisprudence]. Ternopil', 2001, pp. 6–18. 8. *Marchuk M. Aksiolohichnyy potentsial naukovooho znannya: ponyattya, struktura, sposib aktualizatsiyi. Avto-ref. na zdobutya naukovooho stupenya d. f. n. – 09.00.09 – “Filosofiya nauky”* [Axiological potential of scientific knowledge: the concept, structure, way of updating]. Kyiv, 2003. – 23 p. 9. *Bratasyuk V. M. Pravova real'nist' yak forma proyavu intelektual'noyi tradytsiyi epokhy (na materialakh romano-hermans'koyi*

pravovoyi sim'yi). Dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.12 "Filosofiya prava" [The legal reality as a form of manifestation of the intellectual tradition of the era (based on civil law)]. – Kyiv, 2005. – 190 p.

10. Bryuhher V. Vidobrazhennya lyudyny u kontseptsii prav lyudyny [Reflection rights in the human rights concept]. *Lyudyna i polityka*, 2003, vol.1, pp. 54–69.

11. Bihun V. Lyudyna v pravi. Pravove lyudynorozumynnya yak filosof's'ko-pravova problema [Human in law. Philosophical and legal issue of human understanding]. *Problemy filosofiyi prava*, 2003, vol. 1, pp. 126–128.

12. Kolesnichenko V. V. Pryntsypy prava Yevropeys'koho Soyuzu: zahal'noteoretychne doslidzhennya. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: 12.00.01. "teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'" [The principles of the European Union: general theoretical research]. Odesa, 2010, 22 p.

13. Karpenko I. P. Transformatsiya zahal'nolyuds'kykh tsinnostey v informatsiynomu suspil'stvi. Avtorefer. dys. ya zdobuttya nauk. stupenya kand.. filos. nauk: 09.00.03 "Sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi" [The transformation of human values in the Information Society]. Kyiv, 2004, 17 p.

14. Bratasyuk M. H. [Modern trends in research methodology legal system of Ukraine]. *Suchasni problemy pravovoyi systemy Ukrayiny. Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Modern problems of the legal system of Ukraine]. Kyiv, 2012, 514 p.

15. Furman A.V. Metodolohiya paradyhmal'nykh doslidzhen' u sotsial'niy psykholohiyi [Methodology paradigm of research in social psychology]. Kyiv, 2013, 100 p.

16. Patey – Bratasyuk M. H., Hvozdyk V. D., Murashyn O. H. Verkhovenstvo prava: tradytsiya doktryny i potentsial praktyky [The rule of law: the tradition of doctrine and practice potential]. Kyiv, 2010, 536 p.

17. Oborotov Yu. Tradytsiyi ta novatsiyi v pravovomu rozvytku: zahal'noteoretychni aspekty. Avtoref. disert. na zdobuttya nauk. stup. d-ra yuryd. nauk za spets. 12.00.01 "Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'" [Tradition and innovation in legal development: general aspects], Odesa, 2003, 14 p.

18. Timush I. S. Intehral'nyy pohlyad na pravo [The integrated view of the law]. Kyiv, 2009, 284 p.

19. Onishchenko N. M. Pravova systema: problemy teorii [Legal system: problems of theory]. Kyiv, 2002, 350 p.

20. Byhych O. Porivnyal'ne pravoznavstvo: pryroda ta metodolohichne znachennya. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 "Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh vchen'" [Comparative law: nature and methodological significance]. Kyiv, 2002, 15 p.

21. Fuley T. I. Suchasni zahal'nolyuds'ki pryntsypy prava ta problemy yikh vprovadzhennya v Ukrayini. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01. "teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'" [Modern human rights principles and problems of implementation in Ukraine]. Kyiv, 2003, 20 p.